

حضور نظامی آمریکا در آسیای مرکزی؛ بهانه ثبات، عامل بی‌ثباتی

مقدمه

چندی پیش موافقتنامه‌ای بین واشنگتن و بیشکک شکل گرفت که حاکی از توافق دو کشور برای ایجاد دومین مرکز نظامی آمریکا در استان باتکن قرقیزستان بود. آمریکا برای ایجاد این مرکز که با عنوان مرکز آموزشی ضدتروریسم فعالیت خواهد کرد، پرداخت مبلغ پنج و نیم میلیون دلار را به قرقیزستان وعده داده است. [1] آغاز همکاری‌های نظامی بیشکک و واشنگتن به سال 2001 و شروع جنگ ضدتروریسم آمریکا در افغانستان باز می‌گردد که آمریکا به این بهانه اقدام به ایجاد پایگاه در قرقیزستان و مستقر کردن نیروهای خود در این کشور مبادرت کرد. از آن پس حضور نظامی آمریکا در منطقه تقویت شد و اینکه با ایجاد دومین مرکز نظامی آمریکا در این کشور حضور نظامی دائمی آمریکا در آسیای مرکزی تقویت می‌شود. شایان ذکر است که پس از تحولات قدرت در قزقیزستان، دولت جدید این کشور نیز همچنان به همکاری با آمریکا از جمله در حوزه نظامی تأکید دارد. با این ملاحظه، از آنجا که حضور آمریکا در منطقه برای ایران تهدیدات بسیاری را در پی دارد، لذا در این مقاله به ابعاد حضور نظامی آمریکا در قرقیزستان و تاثیر آن بر امنیت ملی ایران پرداخته شده است.

سابقه حضور آمریکا در آسیای مرکزی سابقه حضور آمریکا در آسیای مرکزی، منطقه‌ای که تا پیش از سال 2001 حیاط خلوت روسیه محسوب می‌شد، به حوادث 11 سپتامبر باز می‌گردد. واقعه‌ای که ظاهراً با نشان دادن نقش طالبان و القاعده در نا امن سازی منطقه، بهانه را برای حضور آمریکا آن هم با تائید روسیه فراهم کرد.

در این میان یکی از مهمترین پایگاه‌های لجستیکی آمریکا در جنگ با طالبان در آسیای مرکزی، در نزدیکی بیشکک، پایتخت قرقیزستان، قرار گرفت. پایگاه هوایی "ماناس" که در دسامبر سال 2001 گشایش یافت، آشیانه هواپیماهای نظامی آمریکایی و فرانسوی است. در سال 2008 این پایگاه سه هزار و 294 مأموریت سوخت‌گیری برای هواپیماهای جنگنده و بمب افکنی انجام داد که در جنگ افغانستان شرکت می‌کنند. در این پایگاه حدود یک هزار و 200 نظامی مستقر هستند و ناتو از این پایگاه به عنوان پل ارتباطی با افغانستان بهره می‌برد. [2] در سال 2008 میلادی، حدود 170 هزار نیرو و پنج هزار تن کالا از طریق فرودگاه ماناس، جابه‌جا شده است. [3]

پس از کنار رفتن عسگر آقایف از ریاست جمهوری قرقیزستان و روی کار آمدن دولت کورمان‌بک باقی‌یاف نیز این کشور روابط نزدیکتری را با آمریکا برقرار کرد و اگرچه دولت برای کسب منافع اقتصادی در بسیاری از مواقع سعی کرد از رقابت بین روسیه و آمریکا در منطقه استفاده کرده و به امتیازگیری بپردازد، اما در پایان عملاً امتیازات به آمریکا داده می‌شد. به عنوان مثال خبر ناگهانی تعطیلی پایگاه هوایی آمریکا در «ماناس» که 3 فوریه 2009 از سوی کورمان‌بک باقی‌یاف، رئیس‌جمهور قرقیزستان اعلام شده بود و انجام نشدن آن از جمله این موارد بود. از سال 2005 مقامات قرقیزستان بارها اعلام کرده بودند که فعالیت پایگاه ماناس می‌تواند به صورت کامل یا محدود با چالش مواجه شود. این مطالب به ویژه در آستانه سفرهای رئیس‌جمهور و سایر مقامات قرقیزی به مسکو مورد تأکید قرار می‌گرفت. اما در واقع، این اظهارات چیزی جز اعمال فشار بر مقامات آمریکایی برای بالا بردن حق اجاره پایگاه ماناس نبود. لذا بعد از دستیابی به این هدف و موافقت مقامات آمریکایی با ارائه برخی مزیت‌های اقتصادی، بحث درباره خروج نظامیان

امریکایی از این پایگاه نیز برای مدت معینی متوقف می‌شد. [4]

جدیدترین توافق آمریکا با این کشور ایجاد پایگاه دوم نظامی در استان باتکن قرقیزستان بود که با مخالفت شدید روسیه نیز مواجه گردید. زیرا نخستین بار سند تاسیس این پایگاه، اول آگوست 2009 میلادی زمان بازدید دیمیتری مدویدف رییس جمهور روسیه از قرقیزستان امضا شد. بر اساس یادداشت تفاهم به امضا رسیده از سوی مقامات عالی رتبه روسیه و قرقیزستان در آن زمان، روسای جمهوری دو کشور برای استقرار نیروی نظامی اضافی روسیه در قالب یک گردان و تاسیس مرکز آموزشی شرایطی را مطرح کرده بودند. از جمله قرار بود تا اول نوامبر سال 2009 توافقنامه تکمیلی و نهایی میان 2 کشور با تعیین شرایط و اختیارات پایگاه جدید روسیه در خاک قرقیزستان به امضا برسد؛ ولی چنین توافقی هرگز انجام نگرفت.

برخی تحلیلگران مخالفت شدید ازبکستان که افتتاح پایگاه جدید نیروهای روسیه در منطقه مرزی خود را تهدیدی برای امنیت ملی اش عنوان کرد، از دلایل اجرایی نشدن این طرح می‌دانند. [5] به این ترتیب پس از مدتی سفارت آمریکا در "بیشکک" اعلام کرد که دولت این کشور برای تاسیس یک مرکز آموزش نظامی، در منطقه "باتکن" قرقیزستان با هدف مبارزه با تروریسم، 5.5 میلیون دلار کمک می‌کند. آمریکا همچنین اعلام کرد با هزینه کردن 9 میلیون دلار در شهرک "تاکماک" یک پایگاه نظامی ویژه نیروهای واکنش سریع قرقیزستان را خواهد ساخت. در عین حال به غیر از قرقیزستان، آمریکا در ازبکستان نیز پایگاه خان آباد را در اختیار دارد.

حضور آمریکا در منطقه؛ بهانه ثبات، عامل بی‌ثباتی

اگرچه آمریکا همه اقدامات خود در منطقه و از جمله فعالیت های پایگاه های نظامی خود را با هدف مبارزه با تروریسم در منطقه توجیه می کند، اما عملاً اقدامات این کشور نتایج دیگری را در پی دارد. برای مثال با وجود اینکه دومین مرکز نظامی این کشور در قرقیزستان به عنوان یک مرکز آموزشی ضد تروریسم معرفی شده است، ولی از سویی دیگر، شواهدی حاکی از آموزش تروریست ها در پایگاه ماناس این کشور وجود دارد. نمونه این امر در فاش شدن قرار ملاقات عبدالملک ریگی با ریچارد هالبروک نماینده ویژه رئیس جمهور آمریکا در پایگاه ماناس به چشم می خورد که البته با دستگیری ریگی به انجام نرسید. عبدالملک ریگی که سرکرده گروهک تروریستی جنرال الله در جنوب شرق کشور بود و بارها اقدام به بمب گذاری و عملیات تروریستی در ایران نموده بود، در جریان پروازی که با یک هواپیمای قرقیزستان و از دوبی به بیشکک داشت، در خاک ایران دستگیر گردید. به این ترتیب ظاهراً مقامات آمریکایی با اعتقاد به تروریسم بد و تروریسم خوب، از اینگونه گروهک ها به عنوان ابزاری برای رسیدن به اهداف خود در منطقه استفاده می کنند.

واکنش کشورهای منطقه نسبت به حضور آمریکا در میان کشورهای منطقه عمدتاً مخالفت چندانی با حضور آمریکا به چشم نمی خورد. به غیر از ازبکستان و قرقیزستان که پایگاه های خود را در اختیار آمریکا قرار داده اند، بقیه کشورها نیز واکنشی در قبال این حضور از خود نشان نمی دهند و حتی گاه خود پیشنهاد حضور آمریکا در کشورهایشان را، البته برای اهداف غیر نظامی، داده اند و از آنجا که همه این کشورها از افراط گرایی اسلامی و تروریسم ناشی از آن هراس دارند، بنابراین در صورت لزوم احتمال همکاری آنها برای تداوم حضور آمریکا در منطقه دور از ذهن نیست. بویژه اینکه باید در نظر داشت این پایگاه در دسامبر 2001 (آذر 1380) براساس مجوز سازمان ملل متحد برای آنچه که حمایت از عملیات ضد تروریستی

در افغانستان خوانده می شود، [6] ایجاد گردیده و بنابراین از آنجا که آمریکا همه جوانب ظاهری حضور خود را موجه جلوه میدهد، مخالفت اندکی با این پایگاه وجود دارد.

برای مثال هنگامی که قرقیزستان تصمیم خود برای تعطیلی پایگاه ماناس را اعلام نموده بود، قزاقستان، تاجیکستان و ازبکستان اعلام کردند که آمریکا می تواند موقتا از خاک این کشورها البته برای انتقال تجهیزات انسان دوستانه و یا لجستیکی (غیر نظامی) استفاده کند. [7] نکته مهم اینکه حتی تحولات اخیر قرقیزستان را نیز حداقل در کوتاه مدت نمی توان مانعی برای حضور آمریکا در این منطقه دانست. زیرا با وجود موجود بودن شواهدی دال بر نقش روسیه در تحولات این کشور، مخالفان تازه به قدرت رسیده نیز کاملا در جبهه روسیه قرار ندارند و تحولات این کشور بیشتر در راستای یک رقابت داخلی (در خوشبینانه ترین حالت حداقل برای رفع مشکلات داخلی این کشور) به نظر می رسد تا اختلافات ایدئولوژیک. شواهد نیز نشان می دهند که مخالفان تازه به قدرت رسیده حداقل با اصل حضور آمریکا در ماناس مخالف نیستند؛ بلکه احتمالا درباره کیفیت این حضور موضع گیری خواهند داشت. دلیل این ادعا آن است که رزا اُتان‌بایووا رئیس دولت اعتماد ملی قرقیزستان اعلام کرد هنوز طرح‌هایی برای بررسی لغو قرارداد پایگاه هوایی ماناس با آمریکا وجود ندارد. وی تصریح کرد که دولت وی برای مذاکره در این رابطه، با دیپلمات‌های آمریکایی در بیشکک دیدار خواهد کرد. [8]

وی همچنین چند روز پیش در گفت وگویی تلفنی با "هیلاری کلینتون" وزیر خارجه آمریکا، تاکید کرده بود که دولت موقت به تعهدات گذشته میان بیشکک و واشنگتن در مورد حضور مرکز حمل و نقل ترانزیت آمریکا در فرودگاه "ماناس" پایبند خواهد بود. [9] بنابراین اگرچه ارتش آمریکا

اعلام کرد که به مدت 72 ساعت پروازهای نظامی خود را برای جابه‌جا کردن نیروهایش از طریق پایگاه هوایی ماناس در قرقیزستان به‌حال تعلیق درآورده و انتقال نیروهایش به افغانستان را از طریق کویت انجام می‌دهد، اما این تصمیم را به عنوان اقدامی احتیاطی و پس از مشاهده حرکت خودروهای زرهی در بخش غیرنظامی فرودگاه ماناس انجام داد و اعلام کرد که هیچ‌گونه تنش‌ی بین نیروهای آمریکایی و مقامات فرودگاه وجود نداشته است. [10]

در این میان روسیه اگرچه ممکن است توانسته باشد روند تحقیر آمیز سابق در این کشور کوچک را به نفع خود متوقف کند، اما به نظر می‌رسد در محاسبات خود مبنی بر کشاندن این کشور به حوزه نفوذ خود اشتباه نموده است. ظاهراً فرار کشورهای منطقه از نفوذ روسیه امری است که برای خود روسیه هم آشکار گردیده و شاید به همین دلیل است که این کشور هم به تازگی و برای مقابله به مثل با آمریکا، سعی در توسعه روابط و افزایش حضور خود در آمریکای جنوبی (منطقه‌ای که مدت‌ها به عنوان حیاط خلوت آمریکا تلقی می‌شد) نموده است. ملاقات‌های اخیر نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور روسیه با مقامات بولیوی، ونزوئلا، آرژانتین و برزیل می‌تواند در این راستا ارزیابی شود.

در این میان ایران، روسیه و چین تنها کشورهای هستند که حضور آمریکا را به ضرر منطقه می‌دانند. موضوع حمایت آمریکا از ریگی بار دیگر مخاطرات حضور آمریکا در منطقه را برای ایران آشکار کرد و به همین دلیل ایران بارها مخالفت خود را با حضور آمریکا و سایر کشورهای خارج از منطقه بیان کرده و اعلام کرده است که امنیت منطقه باید توسط خود کشورهای منطقه تامین شود. روسیه هم از همان ابتدا و حتی با وجود مخالفت نکردن با حضور آمریکا در منطقه در جریان جنگ با طالبان، بارها بر ضرورت موقتی بودن این حضور تاکید کرده است. برای مثال ایگور ایوانف

وزیر خارجه وقت روسیه در گفتگو با ایزوستیا در ژوئیه 2002 می‌گوید: "حضور آمریکا در آسیای مرکزی اگر در مطابقت با چارچوب زمانی تعریف شده توسط شورای امنیت سازمان ملل برای عملیات ایجاد صلح در افغانستان باشد، قابل توجیه است." [11]

دیدیم که اقدام قرقیزستان مبنی بر بازگشایی مرکز دوم نظامی آمریکا در این کشور که قرار بود به روسیه واگذار شود و نیز رفتارهای متناقض آن در قبال تعطیلی پایگاه ماناس نیز ناراحتی روسیه را سبب شد. چین نیز با وجود سیاست به اصطلاح نرم خود، بارها نگرانی خود را از حضور نظامی آمریکا، به مقامات قرقیزستان ابراز کرده و طولانی شدن این حضور را مغایر با منافع منطقه‌ای کشورهای آسیای مرکزی قلمداد کرده است. ایجاد پایگاه "کانت" روسیه در 30 کیلومتری ماناس در سال 2003 و برگزاری تمرینات دوجانبه و مشترک نظامی با کشورهای اعضای شانگهای از طرف چین به این نگرانی‌ها بر می‌گردد. [12]

نتیجه

اگرچه حضور آمریکا در منطقه، مخالفت ایران و روسیه را در پی دارد؛ ولی احتمال ضعیفی وجود دارد که در فاصله زمانی کوتاهی شاهد خروج آمریکا از آسیای مرکزی باشیم. به رغم همه مجادلات درونی موجود در این کشورها، این مساله قابل انکار نیست که همه کشورهای منطقه از بنیادگرایی و افراط‌گرایی اسلامی واهمه دارند و قدرت یافتن مجدد گروه طالبان در پاکستان و افغانستان و نا آرامی‌های این دو کشور نیز بار دیگر به این نگرانی‌ها دامن زد. اگرچه این مساله پوشیده نیست که حمایت اصلی از تروریسم و افراط‌گرایی توسط آمریکا و با حمایت (حداقل غیر مستقیم) از وهابیت و کشورهای مثل عربستان که این فرقه افراطی را در منطقه ترویج می‌کنند، و یا

افرادی چون عبدالمالک ریگی صورت می گیرد. به این ترتیب حضور آمریکا در منطقه که ظاهراً با هدف حفظ ثبات و مبارزه با تروریسم صورت می گیرد در نهایت نتیجه ای معکوس داشته و برای ایران نیز تهدید امنیتی جدی را در پی دارد. بنابراین جا دارد که مقامات سیاسی و امنیتی کشورمان بیش از پیش با این روند مقابله نمایند و حداقل به تقویت نفوذ ایران در کشورهای که با ایران روابط نزدیک تری دارند بپردازند. در این راستا اقدامات در حال انجام ایران برای حضور در سازمان شانگهای می تواند آثار مثبتی برای ایران و منطقه به همراه داشته باشد.

منابع و مآخذ

[1]. همکاری آمریکا با قرقیزستان در ساخت یک مرکز نظامی جدید، ۱۸ اسفند ۱۳۸۸، سایت خبری تحلیلی ایراس، <http://www.iras.ir/fa/pages/?cid=9416>، همان. [2].

[3]. تعلیق نقل و انتقال نظامیان امریکایی از پایگاه ماناس، ۲۱ فروردین ۱۳۸۹، سایت خبری تحلیلی ایراس،

<http://www.iraneurasia.ir/fa/pages/?cid=9650>

[4]. ادامه فعالیت پایگاه ماناس و واکنش روسیه، ۲۶ شهریور ۱۳۸۸، سایت خبری تحلیلی ایراس، <http://www.iras.ir/fa/pages/?cid=8091>.

[5]. توافق بیشکک و واشنگتن برای ایجاد دومین پایگاه نظامی در قرقیزستان، ۱۶ اسفند ۱۳۸۸، سایت خبری تحلیلی ایراس،

<http://www.iraneurasia.ir/fa/pages/?cid=9396>

[6]. تمدید قرارداد حضور آمریکا در ماناس، ۲۵ فروردین ۱۳۸۹، <http://www.iras.ir/fa/pages/?cid=9725>

[7]. برای اطلاعات بیشتر نگاه کنید به: ارسال تجهیزات از طریق تاجیکستان به افغانستان، 2009/04/21،

http://www.rfi.fr/actufa/articles/112/article_6120.asp

بازطرح موضوع پایگاه ماناس، ۲۶ شهریور ۱۳۸۸،
سایت خبری تحلیلی ایراس،
<http://www.iras.ir/fa/pages/?cid=8109>

قزاقستان برای انتقال محموله های ناتو اعلام
آمادگی کرد، خبرگزاری فارس، 25/01/89،
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8901241622>

[8]. تغییر دولت و خشونت‌های داخلی در
قرقیزستان، ۲۱ فروردین ۱۳۸۹، سایت خبری تحلیلی
ایراس، <http://www.iraneurasia.ir/fa/pages/?cid=9643>

[9]. قزاقستان برای انتقال محموله های ناتو
اعلام آمادگی کرد، پیشین.

[10]. تعلیق نقل و انتقال نظامیان امریکایی از
پایگاه ماناس، پیشین.

[11]. Shireen T. Hunter. Islam In Russia: the Politics of
Identity and Security, (The Center for Strategic and
International Studies, 2004), p. 342

[12]. قرقیزستان و تمدید حضور امریکا در پایگاه
هوایی ماناس، ۱۵ اسفند ۱۳۸۸،
<http://www.iraneurasia.ir/fa/pages/?cid=9379>

نویسنده: فاطمه عطری، کارشناس ارشد مطالعات
منطقه‌ای و عضو شورای نویسندگان مؤسسه ایراس